

Ədalət mühakiməsinin elektron qaydada aparılması

Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi komissiya tərəfindən layihəsi hazırlanmış və 1995-ci il noyabrın 12-də ümumxalq səsverməsində (referendumda) qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 125-ci maddəsində (məhkəmə hakimiyyətinin həyata keçirilməsi) təsbit olunmuşdur ki, Azərbaycan Respublikasında məhkəmə hakimiyyətini ədalət mühakiməsi yolu ilə yalnız məhkəmələr həyata keçirirlər. Məhkəmə hakimiyyəti Konstitusiya, mülki və cinayət məhkəmə icraatı vasitəsilə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər vasitələr ilə həyata keçirilir. Cinayət məhkəmə icraatında Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğu və müdafiə tərəfi iştirak edir.

1995-ci il noyabrın 27-dən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan Respublikasında ən yüksək hüquqi qüvvəyə və birbaşa hüquqi qüvvəyə malik olmaqla Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin əsasını təşkil etmişdir. Məhz bu baza əsasında sonrakı dövrlərdə bir sıra digər normativ aktlar qəbul olunmuşdur.

Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı şəffaflığın, insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının səmərəli müdafiəsinin təmin edilməsi, müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqi prosesinin sürətləndirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən **“Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin yaradılması haqqında** 13.02.2014-cü il tarixli Sərəncam imzalanmışdır.

Həmin Sərəncamda göstərilirdi ki, müasir texnologiyaların məhkəmələrin fəaliyyətində tətbiqi məhkəməyə müraciət imkanlarının genişlənməsinə, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində süründürməçilik və sui-istifadə hallarının qarşısının alınmasına, aşkarlıq və operativliyin təmin edilməsinə, məhkəmə qərarlarının icrasına nəzarətin effektivliyinin artırılmasına, elektron kargüzarlığın və elektron sənəd dövriyyəsinin təmin edilməsinə xidmət edəcəkdir. Məhz bu Sərəncamla qərara alınmışdır ki, Azərbaycan Respublikası məhkəmələrinin fəaliyyətində müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqini təmin edən “Elektron məhkəmə” informasiya sistemi yaradılsın.

Bu Sərəncamın icrası nəticəsində “Elektron məhkəmə” informasiya sistemi aşağıdakıları təmin etmişdir:

- ərizə, şikayət və digər sənədlərin elektron formada qəbulunu;
- cinayət işləri, mülki, inzibati, iqtisadi mübahisələrə dair və inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın elektron qaydada aparılmasını və sənədlərin elektron dövriyyəsinə;

- məhkəməyə daxil olan işlərin hakimlər arasında avtomatlaşdırılmış qaydada bölgüsünün aparılmasını;
 - məhkəmədə işlərə baxılması vaxtlarına dair elektron cədvəlin tərtib edilməsini;
 - məhkəmə prosesində iştirak edən şəxslərə məlumatların elektron qaydada (elektron poçt, SMS məlumatlandırma və sair) çatdırılmasını;
 - məhkəmə proseslərinin audio, video və digər yazan texniki vasitələrdən istifadə etməklə qeydə alınmasını və onları onlayn rejimdə müşahidə etmək imkanının yaradılmasını;
 - işlər üzrə prosesual müddətlərə riayət olunmasına nəzarət edilməsini və müddətlərin bitməsi ilə bağlı xəbərdaredici funksiyalara malik olmasını;
 - qəbul edilən məhkəmə qərarlarının icraya yönəldilməsinin və icra prosesinin izlənilməsinə;
 - sistemdə proses iştirakçısının iştirak etdiyi iş üzrə prosesin gedişi, çıxarılan qərarlar, onların icra vəziyyəti, onlardan verilən şikayət və ya protestlər barədə məlumat almaq imkanlarına malik “şəxsi kabinet”nin yaradılmasını;
 - “Elektron hökumət” portalı ilə və Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğunda tətbiq olunan informasiya sistemi ilə inteqrasiyanı;
 - məhkəmə statistikasının elektron qaydada aparılmasını;
 - məlumatların sistemləşdirilmiş şəkildə saxlanılmasını.
- Qeyd olunan Sərəncamın icrası ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Ali Məhkəmə və Baş Prokurorluq ilə razılaşdırmaqla cinayət mühakimə icraatında “Elektron məhkəmə” informasiya sistemindən istifadə qaydalarını müəyyən etmişdir. Bu sistem ölkəmizin məhkəmə sistemində çox sürətlə tətbiq olunmuşdur.
- “Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 25.06.2020-ci il tarixli 140-VIQD nömrəli Qanunu ilə Cinayət-Prosesual Məcəlləsinə yeni məzmununda, cinayət mühakimə icraatının elektron qay-

dada aparılmasından bəhs edən 51-1-ci maddə əlavə olunmuşdur.

Qeyd edilən bu mühüm dəyişiklik ədalət mühakiməsinin daha şəffaf, obyektiv, səmərəli və tezlik prinsipinin tələblərinə uyğun formada həyata keçirilməsi üçün çox önəmli olmuşdur. Bununla yanaşı, cinayət mühakimə icraatının elektron qaydada aparılması məsələlərinin analitik təhlili, yeniliklər ilə bağlı meydana çıxan suallara dəqiq cavab tapılması, qanunvericilik normalarının da daha düzgün və dəqiq tətbiq edilməsini zəruri etmişdir. Qeyd edilən sistemə keçilməsi, hər şeydən əvvəl aşağıdakı suallar üzrə düzgün nəticələrə gəlinməsinə və məsələlərin daha dəqiq icra olunmasını tələb edir.

“Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq olunması CPM ilə müəyyən edilmiş prosessual qaydaların dəyişməsinə, o cümlədən: CPM-in 428-ci (*yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində icraatın aparılması qaydası*), 467-1-ci (*Narkomaniya xəstəliyi ilə əlaqədar cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi nəzərdə tutulmuş şəxs barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın xüsusiyyətləri*), 467-11-ci (*narkomaniya xəstəliyi ilə əlaqədar tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın təzələnməsi*), 468-ci (*anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın xüsusiyyətləri*), 479-cu (*cinayət törətdikdən sonra psixi xəstəliyə tutulmuş şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın xüsusiyyətləri*), 487-1-ci (*hüquqi şəxs barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın xüsusiyyətləri*) və digər maddələr ilə müəyyən edilmiş prosessual qaydaların (xüsusiyyətlərin) dəyişməsinə səbəb olmur.

Məsələn, CPM-in məhkəmə iclasında qaydanın təmin edilməsindən bəhs edən 310-cu maddəsinə əsasən məhkəmə baxışında iştirak edən və ya məhkəmə iclasında olan bütün şəxslər aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidirlər:

– məhkəmə iclasında sədrlik edənin bütün göstərişlərini və icra məmurunun onlara əsaslanan tələblərini yerinə yetirmək;

– məhkəmə iclası zamanı sakitliyə və təmizliyə riayət etmək;

– yerlərindən qalxmamaq və məhkəmə iclası zalında gəzməmək;

– yalnız məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi ilə foto, kino, audio, video, kompüter və digər yazan texniki vasitələrdən istifadə etmək;

– yalnız məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi ilə danışmaq, vəsatətlər qaldırmaq və ya etirazlar etmək;

– məhkəmə iclasında sədrlik edən müraciət etdikdə qalxmamaq və yalnız onun icazəsi ilə əyləşmək;

– məhkəməyə “hörmətli məhkəmə”, hakimə isə “hörmətli hakim” sözləri ilə müraciət etmək;

– məhkəmə iclasında çıxış edən şəxslərin çıxışını kəsməmək, şərh etməmək və ya onların ünvanına atmacalar atmamaq;

– təhqiredici və nalayiq ifadə və hərəkətlərdən, habelə təqsirləndirilən və ya zərər çəkmiş şəxs, şahid və cinayət prosesinin digər iştirakçılarının dindirilməsi zamanı yönəldici suallardan çəkinmək (maddə 310.2).

Məhkəmənin açıq iclasında iştirak etmək arzusunda olan şəxslər iclas zalına iclasdan əvvəl və ya iclaslararası tənəffüsdə zalda boş yerlərin olduğu halda buraxılırlar. 16 yaşından aşağı olan şəxslər tərəf və ya şahid olmadıqda məhkəmə iclası zalına buraxılmırlar. Məhkəmə iclasının keçirilməsi zamanı təhlükəsizliyin təmin edilməsi məqsədi ilə məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişi əsasında iclas zalına buraxılan şəxslərin şəxsiyyətlərini təsdiq edən sənədləri və əşyaları yoxlanıla bilər (maddə 310.3).

Məhkəmə iclasında qaydanın təmin edilməsi icra məmuruна həvalə edilir. İcra məmuru CPM-in 310.2.1–310.2.9-cu maddələrində göstərilən qaydalardan kənara çıxmağa yalnız məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi ilə yol verilməsinə nəzarət edir və ola biləcək pozuntuların qarşısını alır (maddə 310.4) və sair.

Cinayət prosessual qanunvericiliyinin izah və tələblərindən göründüyü kimi məhkəmələrdə “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq olunması CPM ilə müəyyən edilmiş bu prosessual qaydaların dəyişməsinə səbəb olmur.

Digər misal. Cinayət prosessual qanunvericiliyinin izah və tələblərinə əsasən:

– “Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində məhkəməyədək icraatın, həmçinin birinci, apellyasiya və kassasiya instansiyaları icraatının aparılma qaydası CPM-də nəzərdə tutulmuş ümumi qaydalarla, habelə CPM-in 428–435-ci maddələri ilə müəyyən edilir (maddə 428.1);

– Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 234.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayəti törətmiş, əməlinə başqa cinayət tərkibi olmayan və narkomaniya xəstəliyinə düşər olmuş və bu xəstəliklə əlaqədar cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi nəzərdə tutulmuş şəxs barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat CPM-in 467-1–467-11-ci maddələri ilə müəyyən edilmiş xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla CPM-in ümumi qaydaları əsasında aparılır (maddə 467-1);

– Anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat CPM-in 468–478-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla CPM-in ümumi qaydaları əsasında aparılır (maddə 468);

– CPM-in 479–487-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla cinayət törətdikdən sonra psixi xəstəliyə tutulmuş şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat CPM-in ümumi qaydaları əsasında aparılır (maddə 479);

– Hüquqi şəxslər barəsində cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat bu Məcəllənin CPM-in 487-1–487-7-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla CPM-in ümumi qaydaları əsasında aparılır (maddə 487-1) və sair.

“Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq olunması isə CPM ilə müəyyən edilmiş bu və digər prosessual qaydaların dəyişməsinə səbəb olur.

Cinayət mühakimə icraatı elektron qaydada aparıldıqda cinayət prosesinin iştirakçıları və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər prosessual sənədlərin elektron formada tərtib edilməsini, göndərilməsini və qəbulunu bu sistemin istifadə qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirirlər. Bununla yanaşı, cinayət prosesinin iştirakçıları və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər məhkəmədə sənədlərin elektron qeydiyyatını və elektron dövriyyəsinə də “Elektron məhkəmə” informasiya sistemindən istifadə qaydaları”na uyğun olaraq həyata keçirirlər.

“Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin yaradılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 13 fevral tarixli 268 nömrəli Sərəncamına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1 iyun 2020-ci il Fərmanı ilə “Elektron məhkəmə” informasiya sistemi haqqında Əsasnamə” təsdiq edilmişdir. Həmin Əsasnaməyə əsasən:

– Əsasnamə “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin (bundan sonra – İnformasiya sistemi) formalaşdırılmasının, aparılmasının, digər qurumların informasiya sistemləri və ehtiyatları ilə Elektron Hökumət İnformasiya Sistemi (bundan sonra – EHİS) vasitəsilə inteqrasiyasının,

habelə İnformasiya sistemi ilə bağlı mühafizə tədbirlərinin təmin edilməsinin hüquqi, təşkilati və texnoloji əsaslarını müəyyən edir (bənd 1.1);

– İnformasiya sistemi Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Prosessual Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, “Fərdi məlumatlar haqqında”, “Məhkəmələr və hakimlər haqqında”, “Elektron imza və elektron sənəd haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 12 sentyabr tarixli 263 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət informasiya ehtiyatları və sistemlərinin formalaşdırılması, aparılması, inteqrasiyası və arxivləşdirilməsi Qaydaları” və digər normativ hüquqi aktlar əsasında fəaliyyət göstərir (bənd 1.2);

– İnformasiya sisteminin tətbiqi insan və vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının səmərəli müdafiəsinə, məhkəməyə müraciət imkanlarının genişlənməsinə, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin səmərəliliyinin və şəffaflığının artırılmasına, süründürməçilik və sui-istifadə hallarının qarşısının alınmasına, aşkarlığın və operativliyin təmin edilməsinə, məhkəmə qərarlarının icrasına nəzarətin effektivliyinin artırılmasına, elektron kargüzarlığın və elektron sənəd dövriyyəsinin təmin olunmasına xidmət edir (bənd 1.3);

– İnformasiya sisteminin istifadəçiləri iştirakçısı olduqları məhkəmə işləri barədə məlumatları, informasiya sisteminin iştirakçıları isə xidməti vəzifələrinin icrası

ilə bağlı məlumatları informasiya sistemindən ödənişsiz əldə edirlər (bənd 1.5) və sair.

Əsasnamənin informasiya sistemindən istifadə qaydasından bəhs edən 13-cü bəndinə əsasən "informasiya sistemindən istifadə "Vahid məhkəmə portalı" və onun tərkib hissəsi olan elektron kabinet vasitəsilə həyata keçirilir (bənd.13.1).

İstifadəçilər "Vahid məhkəmə portalı" vasitəsilə açıq sənədlərlə (məlumatlarla) tanış ola, Vahid Giriş Sistemi ("ASAN login") ilə eyniləşdirildikdən sonra avtomatik qaydada yaradılmış elektron kabinetləri vasitəsilə özlərinə aid sənədləri (məlumatları) əldə edə, habelə onların gücləndirilmiş elektron imza ilə təsdiq edilmiş elektron variantlarını çap edə, ödənişlər və digər əməliyyatlar həyata keçirə bilərlər (bənd.13.2).

İstifadəçilər, həmçinin informasiya sistemində yaradılan elektron kabinetləri vasitəsilə özləri haqqında toplanan məlumatlarda dəyişiklik edilməsi barədə müraciət edə, habelə həmin məlumatlardan istifadə olun-

ması barədə informasiyanı əldə edə (onlarla tanış ola) bilərlər (bənd.13.3).

Informasiya sistemində həyata keçirilən elektron xidmətlərdən istifadə sahibin rəsmi internet saytında dövlət xidmətləri bölməsi və EHS vasitəsilə ödənişlərin edilməsi isə "ASAN ödəniş" və digər ödəniş sistemləri vasitəsilə (elektron kabinetdə "ASAN ödəniş" və digər ödəniş sistemlərinə keçid verilməklə) həyata keçirilir (bənd.13.4).

Məhkəmə və proses iştirakçıları tərəfindən ərizə, şikayət və digər sənədlərin elektron formada tərtib edilməsi, göndərilməsi, qəbulu, sənədlərin elektron qeydiyyatı və elektron dövriyyəsi CPM-in 51-1.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan "Elektron məhkəmə" informasiya sistemindən istifadə qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirilir (bənd.13.6).

Qeyd edilən məsələlər ilə bağlı CPM-in cinayət mühakimə icraatının elektron qaydada aparılmasından bəhs edən 51-1-ci maddəsində birbaşa göstərilir ki, "elektron qaydada cinayət mühakimə icraatı CPM ilə

müəyyən edilmiş prosessual qaydalara uyğun olaraq "Elektron məhkəmə" informasiya sistemi" vasitəsi ilə aparılır (maddə 51-1.1). Cinayət prosesinin iştirakçıları və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər tərəfindən prosessual sənədlərin elektron formada tərtib edilməsi, göndərilməsi, qəbulu, sənədlərin elektron qeydiyyatı və elektron dövriyyəsi məhkəmədə "Elektron məhkəmə" informasiya sistemindən istifadə qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirilir" (maddə 51-1.2).

Cinayət mühakimə icraatı elektron qaydada aparıldıqda indiyə kimi vərdiş etdiyimiz və qələmlə imzaladığımız "imza növü"ndən istifadə edilməsindən imtina edilir. Başqa sözlə, cinayət mühakimə icraatının elektron qaydada aparılması yeni imza növündən – elektron imzadan və imza vasitələrindən istifadə edilməsinə zəruri etmişdir.

Məlumat üçün bildiririk ki, kompüter texnologiyalarının inkişaf etməkdə olduğu dünyada informasiya təhlükəsizliyi məsələsi getdikcə daha vacib məsələ kimi ortaya çıxmışdır. Məlumat mübadiləsi zamanı ötürülən informasiyanın təhlükəsizliyinin qorunması çox mühüm məsələdir. Təhlükəsiz şəbəkələr getdikcə daha çox yayılır. Qeyd olunanlar elektron imzanın zəruriliyini ortaya çıxarmışdır.

Elektron imza ideyası 20-ci əsrin 70–80-cı illərdə meydana gəlmiş və əsas mahiyyəti informasiyanı hazırlayan şəxsin həqiqiliyinin yoxlanılması və 3-cü tərəfə (məhkəmə və s.) bu informasiyanı yaradan şəxsi müəyyən etməsinə imkan yaratmaqdır. Hal-hazırda

elektron imzanı tətbiq edən ölkələr digərlərinə nisbətən daha inkişaf etmiş hesab olunur və həmçinin belə ölkələrdə inkişaf daha da dinamik baş verir. Bu gün elektron hökumətin əsas atributlarından sayılan elektron imza Azərbaycanda da uğurla tətbiq edilməkdədir. "Elektron imza və elektron sənəd haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edildikdən sonra "elektron imza"nın reallaşdırılması mərkəzi icra orqanı kimi Nəqliyyat, Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinə tapşırıldı.

Hazırda "Elektron məhkəmə" informasiya sistemində elektron sənəd dövriyyəsi üçün gücləndirilmiş elektron imzadan və sertifikatlaşdırılmış elektron imza vasitələrindən istifadə edilir.

"Elektron imza və elektron sənəd haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 1-ci maddəsində verilməmiş "əsas anlayışlar"a əsasən:

– Elektron imza – digər verilənlərə əlavə edilən və ya onlarla məntiqi əlaqəli olan, imza sahibini identifikasiya etməyə imkan verən verilənlərdir;

– Gücləndirilmiş elektron imza – imza sahibinin nəzarəti altında olan elektron imza vasitələri ilə yaradılan və yalnız imza sahibinə məxsus olmaqla onu identikləşdirən, əlaqəli olduğu məlumat bildirişinin bütövlüyünü, dəyişməzliyini, təhrif olunmadığını və saxtalaşdırılmadığını müəyyən etməyə imkan verən elektron imzadır;

– Elektron imza sahibi – öz adından və ya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada ona səlahiyyət vermiş şəxs adından çıxış edən fiziki şəxsdir;

– Elektron imza vasitələri – elektron imza yaradılması və yoxlanılması, eləcə də imza yaratma və yoxlama məlumatları yaratmaq üçün istifadə edilən proqram və texniki vasitələrdir;

– Elektron imzanın həqiqiliyi – elektron imzam yoxlama məlumatları vasitəsilə yoxlanılan elektron imzanın sahibinə məxsus olmasının, imzanın əlaqəli olduğu məlumat bildirişinin bütövlüyünün, dəyişdirilmədiyinin və təhrif edilmədiyinin təsdiqidir;

– Sertifikat – imza sahibini identikləşdirmək üçün nəzərdə tutulan və elektron imzanı yoxlama məlumatlarının imza sahibinə məxsus olması barədə sertifikat xidmətləri mərkəzinin verdiyi kağız və ya elektron sənəddir.

Beləliklə, cinayət mühakimə icraatının elektron qaydada aparılması kağız daşıyıcılardan əlavə, elektron sənəd formasında prosessual sənədlərin meydana gəlməsinə (tərtib olunmasına) səbəb olmuşdur. Məlumdur ki, bunların hər ikisi prosessual sənəddir.

“Elektron imza və elektron sənəd haqqında” Azərbaycan Respublikasının 09.03.2004-cü il tarixli 602-IIQ nömrəli Qanunun elektron imza və elektron sənədin hüquqi qüvvəsindən bəhs edən 3-cü maddəsinə əsasən: *“Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, sertifikatlaşdırılmış imza vasitələri ilə yaradılmış və qüvvədə olan təkmil sertifikatlı gücləndirilmiş imza əl imzası ilə bərabər hüquqi qüvvəyə malikdir”* (maddə 3.2).

Təkmil sertifikatda imza sahibinin səlahiyyətlərinə dair məlumatlar göstərildikdə Qanunun 3.2-ci maddəsinə müvafiq olan gücləndirilmiş imza şəxsin kağız daşıyıcısı üzərindəki və möhürlə təsdiq edilmiş əl imzasına bərabər tutulur (maddə 3.3).

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə sənədin notariat qaydasında təsdiqi və (və ya) dövlət qeydiyyatı tələb olunduğu hallar istisna olmaqla, elektron sənəd kağız daşıyıcıda olan sənədə bərabər tutulur və onunla eyni hüquqi qüvvəyə malikdir (maddə 3.5).

Həmin məsələlər ilə bağlı CPM-in 51-1-ci maddəsində birbaşa göstərilir ki, *“Elektron imza və elektron sənəd haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş qaydada elektron sənəd formasında tərtib edilmiş prosessual sənədlər kağız daşıyıcıda olan sənədlərlə eyni hüquqi qüvvəyə malikdir*” (maddə 51-1.5). Məcəllənin 51-1.7–51-1.9-cu maddələrində

nəzərdə tutulmuş qaydada “Elektron məhkəmə” informasiya sistemi vasitəsilə təqdim edilmiş sənədlərin digər qaydada verilməsi məhkəmə tərəfindən tələb oluna bilməz (maddə 51-1.10).

“Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə ən mühüm məsələlərdən biri də “elektron kabinetlərin yaradılması” məsələsidir. Belə ki, cinayət prosesinin iştirakçıları və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər iştirak etdikləri işlər üzrə birinci növbədə prosesin gedişi və çıxarılan qərarlar barədə məlumat almaq istəyirlər. Onlar, həmçinin həmin qərarların icra vəziyyəti, onlardan verilən şikayət və ya protestlər barədə də məlumatlı olmağı arzu edirlər. “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə isə bu kimi məsələlərin həlli, həmçinin prosessual sənədlərin göndərilməsi və qəbul edilməsi imkanlarının yaradılması yalnız “elektron kabinet” vasitəsilə mümkün ola bilər. Beləliklə, “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə elektron kabinetlərin yaradılması zəruridir.

Lakin bu məsələlərin həllində bir şərt də var. “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə cinayət prosesinin iştirakçıları və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər “Elektron məhkəmə” informasiya sistemində qeydiyyatdan keçmişlərsə, məhkəmə həmin şəxslərə verilməsi nəzərdə tutulmuş prosessual sənədləri və digər məlumatları onların elektron kabinetlərində yerləşdirə bilər. Bu şəxslər “Elektron məhkəmə” informasiya sistemindən qeydiyyatdan keçmədikləri halda isə məhkəmə verilməsi nəzərdə tutulmuş prosessual sənədləri və digər məlumatları həmin şəxslərin elektron kabinetlərində yerləşdirə bilmir.

Beləliklə, “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə “elektron kabinetlər” nə məqsədlə yaradılır və hansı hallarda prosessual sənədlər və digər məlumatları elektron kabinetlərdə yerləşdirilir kimi sualların cavabları CPM-in 51-1-ci (cinayət mühakimə icraatının elektron qaydada aparılması) maddəsində belə əks olunmuşdur: *“Elektron məhkəmə” informasiya sistemində cinayət prosesinin iştirakçılarının və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslərin iştirak etdiyi iş üzrə prosesin gedişi, çıxarılan qərarlar, onların icra vəziyyəti, onlardan verilən şikayət və ya protestlər barədə məlumat almaq, prosessual sənədləri göndərmək və qəbul etmək imkanlarını təmin edən elektron kabinet yaradılır*” (maddə 51-1.3).

“Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə cinayət prosesinin iştirakçıları və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər “Elektron məhkəmə” informasiya sistemində qeydiyyatdan keçmişlərsə, məhkəmə CPM-ə əsasən həmin şəxslərə verilməsi nəzərdə tutulmuş prosessual sənədləri və digər məlumatları onların elektron kabinetlərində yerləşdirir. Bu barədə həmin şəxslərə “Elektron məhkəmə” informa-

siya sistemi vasitəsilə elektron qaydada (elektron poçt və SMS vasitəsilə) məlumat verilir (maddə 51-1.6).

Beləliklə, "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə prosesinin iştirakçıları və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər məhkəməyə təqdim etmək hüququna malik olduqları prosessual sənədləri "Elektron məhkəmə" informasiya sistemi vasitəsilə göndərə bilirlər.

Göstərilən hallar nəzərə alınmaqla, CPM-in cinayət işinin məhkəməyə göndərilməsindən bəhs edən 292.1-ci maddəsinə də Azərbaycan Respublikasının 25.06.2020-ci il tarixli 140-VIQD nömrəli Qanunu ilə dəyişikliklər edilmişdir. Həmin maddənin yekun redaksiyasına əsasən *"İttham aktını təsdiq etdikdən sonra ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror təxirə salmadan ittham aktının surətini cinayət prosesi iştirakçılarına çatacaq sayda əlavə etməklə cinayət işini aidiyyəti üzrə məhkəməyə göndərir və gücləndirilmiş elektron imza ilə təsdiq edilmiş ittham aktını "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə həmin sistemə yerləşdirməlidir"*.

Cinayət mühakimə icraatının elektron qaydada aparılmasından danışanda aşağıdakı suallara qanunvericilikdə verilən cavablar da xüsusi əhəmiyyət kəsb edir: "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə prosesinin iştirakçıları, o cümlədən dövlət itthamçısı prosessual sənədləri informasiya sistemi vasitəsilə məhkəməyə təqdim edə bilərlər? Həmin məhkəmələrdə hakim dövlət itthamçısına verilməsi nəzərdə tutulmuş prosessual sənədləri və digər məlumatları necə çatdırır?

CPM-in 51-1-cı maddəsinə əsasən "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə prosesinin iştirakçıları və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər məhkəməyə təqdim etmək hüququna malik olduqları prosessual sənədləri "Elektron məhkəmə" informasiya sistemi vasitəsilə göndərə bilirlər (maddə 51-1.7).

Dövlət itthamçısı CPM-in 84.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş prosessual hərəkətlər üzrə elektron sənəd formasında tərtib edilmiş prosessual sənədləri "Elektron məhkəmə" informasiya sistemi vasitəsilə məhkəməyə təqdim edə bilər (maddə 51-1.9).

"Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə hakim CPM-ə müvafiq olaraq dövlət itthamçısına verilməsi nəzərdə tutulmuş prosessual sənədləri və digər məlumatları onun həmin sistemdə yaradılmış elektron kabinetində yerləşdirir və bu barədə ona həmin sistem vasitəsilə elektron qaydada məlumat verir (maddə 51-1.8).

Beləliklə, prosessual qanunvericilikdə birbaşa göstərilmişdir ki, "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə prosesinin iştirakçıları (cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər), o cümlədən dövlət itthamçısı prosessual sənədləri də "Elektron

məhkəmə" informasiya sistemi vasitəsilə məhkəməyə təqdim edə bilirlər.

Bununla yanaşı, hakim də dövlət itthamçısına verilməsi nəzərdə tutulmuş prosessual sənədləri və digər məlumatları onun həmin sistemdə yaradılmış elektron kabinetində yerləşdirməli və bu barədə ona həmin sistem vasitəsilə, elektron qaydada məlumat verməlidir.

CPM-in məhkəmənin yekun qərarının elan edilməsindən bəhs edən 356-cı maddəsinə əsasən məhkəmə baxışının nəticələrinə dair məhkəmənin yekun qərarı imzalandıqdan sonra məhkəmə iclas zalına qayıdır və məhkəmə iclasında sədrlik edən, həcmi böyük olduqda isə məhkəmə tərkibində olan digər hakimlər növbə ilə həmin qərarın giriş və nəticəvi hissəsini elan edirlər (maddə 356.1).

Azərbaycan Respublikasının 25.06.2020-ci il tarixli 140-VIQD nömrəli Qanunu ilə CPM-in 356.1-ci maddəsinə edilmiş dəyişiklikdən sonra bu maddədə "həmin qərarı" sözləri "həmin qərarın giriş və nəticəvi hissəsini" sözləri ilə əvəz edilmişdir. Nəticədə bu qanun qüvvəyə mindikdən sonra hakimlər məhkəmə baxışının nəticələrinə dair məhkəmənin imzalanmış yekun qərarını tam həcmdə deyil, qərarın giriş və nəticəvi hissəsini elan etmək hüququnu da əldə etmişdirlər.

CPM-in məhkəmənin yekun qərarının surətinin verilməsindən bəhs edən 358.1-ci maddəsinə əsasən məhkəmə yekun qərarı elan edildiyi vaxtdan 3 (üç) gündən gec olmayaraq hökmün surətini müvafiq olaraq məhkum edilmiş və ya bəraət verilmiş şəxsə, onun müdafiəçisinə, qanuni nümayəndəsinə, dövlət itthamçısına, zərər çəkmiş şəxsə (xüsusi itthamçıya), mülki iddiaçıya, mülki cavabdehə və onların nümayəndələrinə verməlidir.

"Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə bu məsələlər necə həll olunur? Başqa sözlə: məhkəmənin yekun qərarının hansı hissəsi barədə məlumat, nə vaxt və hansı qaydada "Elektron məhkəmə" informasiya sistemində yerləşdirilməlidir? Məhkəmələrdə hökm, qərar və digər prosessual sənədlər elektron sənəd formasında tərtib edilərkən hansı müddətdə "Elektron məhkəmə" informasiya sistemində yerləşdirilməlidir?

CPM-in 51-1-cı maddəsinə əsasən "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə məhkəmənin yekun qərarının nəticəvi hissəsi barədə məlumat həmin qərarın elan edildiyi gün hakimin elektron imzası ilə təsdiq edilməklə "Elektron məhkəmə" informasiya sistemində yerləşdirilməlidir (maddə 51-1.12).

"Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin tətbiq olunduğu məhkəmələrdə, məhkəmə, Məcəlləyə müvafiq olaraq qəbul etdiyi hökm, qərar və digər prosessual sənədləri elektron sənəd formasında tərtib edərək Məcəllədə həmin prosessual sənədlər üçün müəyyən edilmiş müddətlərdə "Elektron məhkəmə" informasiya

sistemində yerləşdirir (maddə 51-1.11).

Məhkəmələrdə “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq olunması, CPM-in digər müddəalarına da təsirini göstərdi və müxtəlif dəyişiklərə, yeniliklərə səbəb oldu. Məsələn: “Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsində dəyişiklik edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 25 iyun 2020-ci il tarixli 140-VIQD nömrəli Qanunu ilə CPM-in cinayət təqibi üzrə aparılan prosesual hərəkətlərin gedişinin və nəticələrinin protokollaşdırılmasının məcburiliyindən bəhs edən 51-ci maddəsinə yeni məzmununda 51.6-1-ci maddə əlavə edildi. Həmin maddədə aşağıdakılar göstərilir: *“Məhkəmə iclasında sədrlik edən iclasların fasiləsiz audioyazısının aparılmasını təmin edir; cinayət prosesinin tərəflərini və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxsləri audioyazının aparılması barədə xəbərdar edir. Məhkəmə iclasının protokolu məhkəmə iclasının audioyazısına uyğun tərtib edilir və audioyazı barədə məlumat məhkəmə iclasının protokolunda göstərilməklə elektron və ya digər məlumat daşıyıcılarında ona əlavə olunur. Məhkəmə iclasının protokolu və audioyazısı arasında ziddiyyət olduğu halda, məhkəmə iclasının audioyazısına üstünlük verilir”*.

Cinayət mühakimə icraatının elektron qaydada aparılmasının yeni kargüzərlik qaydalarının yaranmasına gətirib-gətirməməsi məsələsi də aydınlaşdırılmalıdır.

CPM-ə 51-1-ci maddəsinin əlavə edilməsi, həmin maddənin müvafiq tələblərinin yerinə yetirilməsi (icrası) cinayət məhkəmə icraatı üzrə yeni kargüzərlik qaydalarının yaranmasına, həmçinin Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi Kollegiyasının 29.11.2011-ci il tarixli 3-N nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində kargüzərliyin aparılmasına dair Təlimat”a da yeni məzmununda yeni bəndlərin əlavə edilməsinə, onun daha da təkmilləşdirilməsinə səbəb olmuşdur.

Məsələn, “Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində kargüzərliyin aparılmasına dair Təlimat”ın sənədlərin elektron qeydiyyatından bəhs edən 9-1-ci fəslində göstərilir ki, *“cinayət məhkəmə icraatında məhkəmə, cinayət prosesinin iştirakçıları və cinayət prosesində iştirak edən digər şəxslər tərəfindən daxil olan prosesual sənədlərin elektron qeydiyyatı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi və Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğu ilə razılaşdırmaqla müəyyən etdiyi cinayət mühakimə icraatında “Elektron*

məhkəmə” informasiya sistemindən istifadə qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirilir” (bənd 143-1).

Bundan əlavə, həmin Təlimata cinayət məhkəmə icraatında kargüzərliyin elektron qaydada aparılmasının xüsusiyyətlərindən bəhs edən 12-1-ci fəsil, habelə 186-1, 233-1, 233-2, 233-3, 233-4, 233-5, 233-6-cı və sair bəndlər əlavə edilmişdir.

Məlumat üçün bildiririk ki, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsində də daxil olan kassasiya şikayətlərinin, ərizə, şikayət və digər sənədlərin elektron qeydiyyatı aparılır. Məhkəmə prosesləri audio, video və digər texniki vasitələrdən istifadə etməklə qeydə alınır. Məhkəmə protokolları və qərarlar Ali Məhkəmənin elektron arxivinə inteqrasiya edilir. Həmçinin “Elektron hökumət” portalı vasitəsilə məhkəmə fəaliyyəti ilə bağlı bütün dövlət rüsumları elektron qaydada ödənilir.

Göstərilənlərə əsasən belə nəticəyə gəlmək olur ki, ölkəmizdə “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiqi, cinayət mühakimə icraatının elektron qaydada aparılması məhkəmələrdə zaman itkisini nisbətən aradan qaldırılmaqla, proses iştirakçılarına prosesual sənədlərlə vaxtında tanış olmaq imkanını təmin etməklə, sənədlərin sürətlərinin alınmasını, vətəndaşların ədalət mühakiməsinə çıxışını asanlaşdırmaqla ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi sahəsində sürətli dəyişikliklərə və şəffaflığa səbəb olmuşdur və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin sonrakı inkişaf istiqamətlərini müəyyən etmişdir.

Mətanət Əsgərova
Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyasının
Cinayət prosesi, kriminalistika və məhkəmə
ekspertizası kafedrasının baş müəllimi,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Mayıl Bayramov
Ədliyyə Nazirliyinin Ədliyyə Akademiyasının
Məhkəmə hüququ, prokuror və vəkillik
fəaliyyəti kafedrasının müəllimi